

Г70

3413p

**НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ М.П. ДРАГОМАНОВА**

Горлачов Олександр Сергійович

УДК 378.091.12:376–056.263–051:81'221.2

**ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ
ДАКТИЛЬНОГО ТА МІМІКО-ЖЕСТОВОГО МОВЛЕННЯ
У МАЙБУТНІХ СУРДОПЕДАГОГІВ**

19.00.08 – спеціальна психологія

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата психологічних наук

Київ – 2012

8399
НБ НПУ ім. М.П. Драгоманова

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Національному педагогічному університеті імені М.П.Драгоманова, Міністерство освіти і науки, молоді та спорту України.

Науковий керівник: доктор психологічних наук, професор
Фомічова Людмила Іванівна
Національний педагогічний університет
імені М. П. Драгоманова,
завідувач кафедри сурдопедагогіки.

Офіційні опоненти: доктор педагогічних наук, професор,
дійсний член НАПН України
Бондар Віталій Іванович,
Національний педагогічний університет
імені М. П. Драгоманова,
директор науково-методичного центру
інклюзивного навчання;

кандидат психологічних наук,
старший науковий співробітник
Гончаренко Світлана Анатоліївна,
Інститут психології імені Г. С. Костюка
НАПН України,
завідувач лабораторії психодіагностики.

Захист відбудеться «23» травня 2012 року о 14.00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.053.14 у Національному педагогічному університеті імені М. П. Драгоманова за адресою: 01601, м. Київ, вул. Пирогова, 9.

З дисертацією можна ознайомитися у бібліотеці Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова (01601, м. Київ, вул. Пирогова, 9).

Автореферат розісланий «21» квітня 2012 року.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

С.В. Федоренко

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Вхідження української системи освіти в сучасний єдиний європейський освітній простір є складовою частиною процесу європейської інтеграції України. Досягнення даної мети можливе за умови модернізації всіх ланок освітнього процесу України, що сприятиме як загальному розвитку освіти, так і розв'язанню проблем, що існують в окремих її галузях. Актуальним питанням, що потребує глибокого теоретичного аналізу та експериментального вивчення, є система підготовки майбутніх сурдопедагогів, визначення місця, ролі та структури навчання у вищому навчальному закладі (ВНЗ) дактильного та міміко-жестового мовлення.

Однією зі складових професійної майстерності в цілому (В.І.Бондар, В.М.Синьов, Л.І.Фомічова, М.К.Шеремет) та сурдопедагогів зокрема, є формування знань з дактильного та міміко-жестового мовлення, знання їхньої структури, особливостей, відмінностей від словесного мовлення. Виходячи із професійного орієнтування у видах мовлення (А.М.Гольдберг, С.А.Гончаренко), зокрема, дактильного та міміко-жестового мовлення, майбутній сурдопедагог має ефективно здійснювати вибір виду мовлення відповідно конкретним завданням корекційного змісту. Тому здійснення аналізу дактильного та міміко-жестового мовлення як навчального предмету у вищому навчальному закладі, розкриття структури, основних характеристик дактильного та міміко-жестового мовлення є нагальною потребою сурдопсихології.

Доведено, що становлення інтелекту в нормі онтогенезу і в патології (В.М.Синьов, Л.І.Фомічова) опосередкований мовним та мовленнєвим розвитком (Р.М.Боскіс, Т.В.Розанова, Л.Й.Тигранова, Ж.І.Шиф, М.К.Шеремет), що зумовлює вивірення сурдопедагогом корекційної складової навчально-виховного процесу спеціальної школи для дітей з вадами слуху, до чого фахівці мають бути підготовленими ще на етапі навчання у вищому навчальному закладі (В.І.Бондар, С.А.Гончаренко). Сурдопедагог повинен володіти дактильним та міміко-жестовим мовленням, оскільки специфічний розвиток усного (Ф.Ф.Рау, Б.Д.Корсунська, Е.І.Леонгард, Н.Ф.Слезіна) і писемного (А.М.Гольдберг, А.Г.Зіксев) мовлення осіб з вадами слуху на різних вікових етапах має настільки суттєві відмінності від розвитку в нормі онтогенезу (Л.С.Виготський, Р.М.Боскіс, С.О.Зиков, Т.В.Розанова, І.М.Соловйов, Ж.І.Шиф), що склалася практика використання даних специфічних форм мовлення (Й.Ф.Гейльман, Г.Л.Зайцева, Р.Г.Краєвський) у всіх сферах життя і діяльності осіб з вадами слуху.

Увага до проблеми набуття студентами-сурдопедагогами професійної майстерності в оволодінні дактильним та міміко-жестовим мовленням детермінована тим, що підготовка сурдопедагога у ВНЗ є визначальною і провідною у появі новоутворень, пов'язаних з вивченням нового виду мовлення.

Отже, психологічна значущість та актуальність проблеми вивчення особливостей формування дактильного та міміко-жестового мовлення у майбутніх сурдопедагогів в період навчання у ВНЗ та її недостатня розробленість у спеціальній психології зумовили вибір теми даного дослідження: **«Психологічні особливості**

формування дактильного та міміко-жестового мовлення у майбутніх сурдопедагогів».

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Тема дисертаційного дослідження входить до плану науково-дослідних робіт кафедри сурдопедагогіки Інституту корекційної педагогіки та психології Національного педагогічного університету імені М.П.Драгоманова (науковий напрям – «Навчання, виховання, соціальна та трудова адаптація дітей з дефектами розумового та фізичного розвитку») та затверджена Вченою радою університету (протокол № 5 від 29 січня 2009 р.).

Тему дисертаційного дослідження узгоджено в Міжвідомчій Раді з координації наукових досліджень з педагогічних і психологічних наук в Україні (протокол №8 від 22 грудня 2009 р.).

Мета дослідження полягає у з'ясуванні психологічних особливостей становлення та цілеспрямованого формування дактильного та міміко-жестового мовлення як професійної складової у майбутніх сурдопедагогів під час навчання у ВНЗ.

Відповідно до визначеної мети були сформульовані основні завдання дослідження:

1. Проаналізувати і систематизувати дослідження з дактильного та міміко-жестового мовлення.
2. Дослідити структуру та здійснити опис виявлених характеристик дактильного та міміко-жестового мовлення осіб з вадами слуху.
3. Розробити методику діагностики становлення та цілеспрямованого формування дактильного та міміко-жестового мовлення у студентів-сурдопедагогів
4. Виявити психологічні закономірності оволодіння студентами-сурдопедагогами дактильним та міміко-жестовим мовленням.

Об'єктом дослідження є процес підготовки майбутніх сурдопедагогів у вищому навчальному закладі.

Предметом дослідження виступають психологічні засади оволодіння дактильним та міміко-жестовим мовленням студентами-сурдопедагогами.

Теоретико-методологічну основу дослідження склали: вчення про обумовленість становлення мислення, мовлення та інтелекту (Л.С.Виготський, О.О.Леонт'єв, О.Р.Лурія, Ж.Піаже), проблема мови і мовлення (О.О.Леонт'єв, М.І.Жинкін, Л.В.Щерба), суб'єкт-суб'єктна парадигма навчального процесу у ВНЗ як умова розвитку дитини (А.О.Вербицький), теорія корекційної складової навчання і виховання дітей з психофізичними вадами розвитку (В.І.Бондар, В.М.Синьов, Л.І.Фомічова, М.К.Шеремет); теорія знакового опосередкування розвитку дитини з сенсорною депривацією в онтогенезі (Л.С.Виготський, Л.І.Фомічова), теорія поетапного формування розумових дій (П.Я.Гальперін).

Методи дослідження:

- *теоретичні:* вивчення, аналіз, узагальнення, систематизація і порівняння вітчизняних та зарубіжних психологічних літературних джерел із проблеми дослідження з метою з'ясування теоретико-методологічних засад формування дактильного та міміко-жестового мовлення у майбутніх сурдопедагогів;

- *емпіричні*: констатувальний, формувальний, контрольний експеримент, тестування, аналіз, узагальнення, систематизація з метою виявлення основних характеристик дактильного та міміко-жестового мовлення як навчального предмету;

- *методи обробки даних*: кількісний та якісний аналіз результатів експериментального дослідження за допомогою статистичних методів.

Експериментальна база дослідження.

Дослідження проводилось на базі Національного педагогічного університету імені М.П.Драгоманова в три етапи: початковий (пошуковий), експериментальний (дослідно-експериментальний), заключний (узагальнюючий).

В експериментальному дослідженні було задіяно 1567 студентів-сурдопедагогів 1-6 курсів денної, заочної форм навчання та спецкурсу (друга вища освіта) Інституту корекційної педагогіки та психології НПУ імені М.П.Драгоманова.

Наукова новизна одержаних результатів полягає у тому, що *вперше*:

- визначено особливості становлення дактильного та міміко-жестового мовлення у майбутніх сурдопедагогів, показники, рівні, критерії та психологічні засади формування в процесі підготовки у вищому навчальному закладі у майбутніх сурдопедагогів професійної майстерності з дактильного та міміко-жестового мовлення; описано топоніміку і здійснено класифікацію дактильного мовлення різних мов і країн світу.

- *подальшого розвитку дістали* суб'єкт-суб'єктна реалізація підготовки фахівців-сурдопедагогів; аналіз структури дактильного та міміко-жестового мовлення як навчального предмету;

- *удосконалено* психодіагностичний інструментарій вивчення рівня сформованості у студентів-сурдопедагогів дактильного та міміко-жестового мовлення.

Практичне значення результатів дослідження полягає у можливості використання обґрунтованої та практично перевіреної комплексної системи навчання студентів-сурдопедагогів дактильному та міміко-жестовому мовленню як однієї із професійних характеристик фахівця.

Матеріали дисертаційного дослідження можуть бути використані викладачами вищих навчальних закладів у процесі викладання таких навчальних дисциплін: «Сурдопереклад», «Дактильне та жестове мовлення», «Практикум з дактильної мови в дошкільних закладах».

Результати дослідження **впроваджено** у навчальний процес підготовки майбутніх сурдопедагогів та підвищення кваліфікації сурдопедагогів і сурдоспсихологів, організацію навчання сурдоперекладачів Інституту корекційної педагогіки та психології Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова (довідка № 79/11 від 5 жовтня 2011 р.).

Особистий внесок автора у праці, опублікованій у співавторстві [1] полягає у розробці навчальної програми.

Апробація результатів дослідження. Основні теоретичні та практичні положення апробовані на міжнародних науково-практичних конференціях: «Другі міжнародні драгоманівські читання» (Київ, 2006), «Актуальні проблеми навчання та виховання людей з особливими потребами» (Київ, 2006), «Інформаційні технології

та електронне навчання: лідерство та розвиток життєвих компетенцій нечуючих» (Київ, 2006), «Актуальні проблеми навчання та виховання людей з особливими потребами» (Київ, 2007), «Інноваційні технології в навчанні» (Алушта, 2008), «Сучасні тенденції розвитку спеціальної освіти» (Кам'янець-Подільський, 2008), «Внесок наукових шкіл НПУ імені М.П.Драгоманова у розвиток світової та вітчизняної дефектології» (Київ, 2010), «Share Music – Ukraine, 2011» (Київ, 2011); всеукраїнських науково-практичних конференціях та семінарах: «Всеукраїнські педагогічні читання» сурдопедагогів (Ужгород, 2006; Миколаїв, 2007; Калуш, 2008; Київ, 2009; Тербовля, 2010; Володимир-Волинський, 2011); «Професіоналізм педагога в контексті Європейського вибору України» (Ялта, 2006), «Особистість в освіті та соціальних відносинах» – «Наукові школи в системі підготовки сурдопедагогічних кадрів України» (Київ, 2010); «Електронне навчання та розвиток життєвих компетенцій молоді з вадами слуху» (Львів, 2005), «Історичні та науково-практичні аспекти розвитку корекційного навчання та виховання дітей з вадами слуху» (Чернівці, 2008), «Технології інтелектуальної діяльності» (Київ, 2009), «Дошкільний заклад для дітей з порушеннями слуху на сучасному етапі розвитку освіти в Україні» (Полтава, 2010). Проміжні та кінцеві результати дисертаційного дослідження доповідалися й обговорювалися на секційних засіданнях звітно-наукових конференцій НПУ імені М.П.Драгоманова «Єдність навчання і наукових досліджень – головний принцип університету» (Київ, 2006, 2007, 2008, 2009, 2010, 2011, 2012) та засіданнях кафедри сурдопедагогіки Інституту корекційної педагогіки та психології НПУ імені М.П.Драгоманова.

Публікації. Основний зміст і результати дослідження відображено у 8 публікаціях автора, із них 1 навчальна програма (у співавторстві), 7 статей (одноосібних), серед яких – 3 у фахових наукових виданнях України, 2 – у наукових збірках, матеріалах науково-практичних конференцій, 2 – тез доповідей.

Структура та обсяг дисертації. Зміст дисертаційного дослідження викладено на 299 сторінках загального і 191 сторінці основного тексту. Робота містить вступ, чотири розділи, висновки, список використаних джерел (234 найменування, із них 27 іноземних), 4 додатки на 84 сторінках, 4 таблиці, 57 рисунків.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** висвітлено актуальність дослідження, подано зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами, визначено мету, завдання дослідження, об'єкт, предмет, методологічні та теоретичні засади дослідження, розкрито наукову новизну, теоретичне і практичне значення дисертаційного дослідження, вказана експериментальна база, наведено відомості про апробацію та впровадження результатів дослідження, означено обсяг і структуру роботи.

У першому розділі дисертації **«Теоретичний аналіз досліджень дактильного та міміко-жестового мовлення як психологічного феномену»** проаналізовано стан розробленості досліджуваної проблеми у загальній та спеціальній психолого-педагогічній літературі; проаналізовано концептуальні напрямки дослідження.

Аналіз літературних джерел показав, що психологічні засади підготовки сурдопедагогів до використання дактильного та міміко-жестового мовлення є складовою сурдопедагогічної майстерності і мають враховуватись в навчально-виховному процесі спеціальних закладів освіти для дітей з вадами слуху в певному визначеному обсязі та відповідно спеціальних методик навчання (В.І.Бондар, С.А.Гончаренко).

Психологічні дослідження (Л.І.Фомічова, С.А.Гончаренко) вказують на те, що структура професійної компетентності (В.І.Бондар) в цілому, і студентів-сурдопедагогів зокрема, в умовах сучасної вищої освіти передбачає спрямованість особистості до саморозвитку (С.П.Миронова, С.А.Гончаренко, І.В.Дмитрієва) і самореалізації (В.І.Бондар, Є.П.Синьова) формування самосвідомості як передумови самостійності в оволодінні психолого-педагогічними уміннями (В.М.Синьов, Л.І.Фомічова, Лобурець І.М.).

Доведено, що сурдопедагог повинен набути у процесі навчання у ВНЗ стійкі навички зовнішнього спілкування, що у подальшому виступає основою розбудови ефективної корекційної складової навчально-виховного процесу (І.П.Колесник, Е.П.Гроза, І.М.Лобурець, Л.О.Малина) і тому студенту-сурдопедагогу необхідно оволодіти в адекватній динаміці розвитку дитини з вадами слуху системного застосування письмового, монологічного, діалогічного, дактильного та міміко-жестового мовлення (Л.І.Фомічова).

Аналіз літературних джерел засвідчив, що дактилеми найчастіше відтворюють літери національних алфавітів і дактилювання відбувається згідно правил орфографії конкретної мови. Чіткого часу і місця виникнення дактилології дослідниками невербальних систем спілкування не встановлено. Дактильний алфавіт у середні віки виник у середовищі ченців, які давали обітницю мовчання. І лише згодом дактильний алфавіт почав використовуватись у зв'язку з контактами з нечуючими особами та у системі навчально-виховного процесу спеціальної школи для дітей з вадами слуху.

Міміко-жестове мовлення осіб з вадами слуху за весь час існування сурдопедагогічної думки розглядали з різних наукових позицій такі вітчизняні і зарубіжні дослідники, як Р.М.Боскіс, Й.Ф.Гейльман, Г.О.Гурцов, Г.Л.Зайцева, Р.Г.Красвський, Т.В.Розанова, М.Д.Ярмаченко, I.Ahlgren, M.Brennan, C.Padden, W.Stokoe та ін. Вони вказували на своєрідність міміко-жестової форми мовлення, яка не передає такі мовні закономірності як узагальнення, точність, детальність, логіку. За змістом воно є діаметрально протилежним вербальній формі мовлення. Окрім того міміко-жестовому мовленню притаманні аграматизми та своєрідність неграматичної форми та послідовності слів, як у порівнянні з вербальним мовленням.

За даними різних дослідників міміко-жестове мовлення нараховує приблизно три-чотири тисячі знаків (жестів) на протигвагу словниковому запасу усного мовлення, який нараховує декілька сот тисяч слів. Навіть на основі кількості існуючих жестових позначень вчені з впевненістю стверджують тезу, відповідно якій міміко-жестове мовлення глухих має обмежені можливості і, до того ж, жест не може вмістити в себе той спектр відтінків, які притаманні слову.

Аналіз робіт, присвячених дактильному та міміко-жестовому мовленню, свідчить про необхідність їхнього дослідження як навчального предмету при підготовці фахівців.

У другому розділі «**Дактильне та міміко-жестове мовлення в структурі підготовки студентів-сурдопедагогів**» подано розроблений категоріальний апарат; описана здійснена класифікація дактильних знаків на основі аналізу дактильних абеток; проаналізовано і виокремлено знакові характеристики структури міміко-жестового мовлення.

Системний підхід в аналізі дактильних абеток надав можливість надати уточнення у їхньому визначенні при підготовці студентів-сурдопедагогів.

Дактилема – руховий або статичний знак за участю пальців та кисті руки (рук), який є незмінним для позначення певної літери будь-якої мови.

Дактильна абетка – це унормований, стандартний набір відповідно до певної вербальної мови рухових або статичних знаків за участю пальців та кисті руки (рук), який є незмінним для позначення певної літери відповідно даної мови.

В результаті наукового пошуку при аналізі дактильних абеток різних мов і країн світу було виділено критерії класифікації, що характеризують творення дактилем.

Структура і зміст мовленнєвої основи. Даний критерій є визначальним за своїм змістом, оскільки в ході аналізу встановлено, що основною відмінністю дактилем різних країн світу є мовленнєва основа. Основною відмінністю алфавітів є спосіб написання літер. Але аналіз показав, що творення дактилем має спільні характеристики. Таким чином, проаналізувавши дактильні абетки було визначено основні їх чотири групи відповідно до мовленнєвої основи: а) латинська основа; б) кирилична основа; в) арамейська основа; г) ієрогліфічна основа.

Характер відтворюючих засобів. В процесі аналізу було встановлено, що наступною особливістю дактильних абеток різних країн і народів світу є використання під час дактилювання різних частин тіла мовця. А відтак, нами було виділено чотири основні відтворюючі засоби дактилем: а) одна рука (дактилювання здійснюється за допомогою однієї руки); б) дві руки (дактилювання здійснюється за допомогою двох рук); в) комбінована (використання і однієї і двох рук для показу дактилем в межах однієї дактильної абетки); г) з накладанням на тіло (в процесі дактилювання відбувається відтворення певних дактилем з додатковим використанням частин тіла).

Кількість задіяних пальців під час дактилювання (від одного до десяти). Кожна дактилема складається з суми використаних пальців, які розмішені в певній конфігурації. Відповідно від того, яка кількість і саме яким чином розташовані пальці при дактилюванні, відбувається розрізнення дактилем будь-яких дактильних абеток. Тому в дослідженні пропонується дана характеристика як одна із визначальних і необхідних при аналізі дактильної системи спілкування.

Характеристика рухів під час дактилювання. В процесі дактилювання більшість дактилем різних дактильних абеток світу є статичними: маючи певне положення в просторі відносно мовця з плином розмови дактилеми змінюють одну, а рука залишається сталою, на певному визначеному місці. Але досить

відчутній кількості дактилем притаманна наявність певного усталеного руху. Саме тому пропонується враховувати характеристику наявності, або відсутності руху під час дактилювання і поділ дактилем на: а) статичні (дактилеми, яким не притаманна наявність руху під час дактилювання); б) динамічні (дактилеми, яким притаманна наявність руху під час дактилювання).

Отже, виділяються чотири основні критерії творення дактильних абеток різних мов і країн світу: структура і зміст мовленнєвої основи; характер відтворюючих засобів; кількість задіяних пальців під час дактилювання; характеристика рухів під час дактилювання.

З метою унаочнення структурних складових топоніміки дактилем критерії творення дактильних абеток різних мов і країн світу представлені у вигляді схематичного рисунку 1.

Рис.1. Структурні складові топоніміки дактилем

Аналіз майже 180 дактильних абеток дав можливість у дослідженні зробити висновок про те, що дактильна абетка відображає на відміну від вербальної абетки не лише мову, а й країну, регіон та спільноту.

Досліджуючи міміко-жестове мовлення, з метою його усвідомленого засвоєння студентами-сурдопедагогами у вищому навчальному закладі, в дослідженні вивчалися основні структурні особливості даної невербальної форми спілкування.

Міміко-жестове мовлення – це система кінетичних знаків, що передають характерологічні особливості предметів, явищ оточуючої дійсності за допомогою визначених структурних елементів.

Жестове позначення слова – певний кінетичний знак, за яким закріплено певне значення предмета або явища навколишньої дійсності.

У дослідженні виділено одиницю творення жесту, яка для зручності названа терміном «РуТРУМ». Термін утворено на основі перших літер складників міміко-жестового мовлення, відповідно: рука, тулуб, рух, українська мова.

Згідно критеріїв структурні елементи мають наступне критеріальне наповнення: місце творення; рухові органи творення; спосіб творення.

Відповідно до місця творення кожен жест як знак виконується в певній площині відносно тіла мовця. Рухові органи творення включають певну частину тіла. Спосіб творення включає в себе характер і аспект утворення жестового позначення слова.

Встановлено, що в свою чергу кожен із трьох критеріїв творення жесту, як мовленнєвого знаку, включає в себе певні складові. Так, перший критерій РуТРУМ за місцем творення включає в себе 9 основних позицій: над головою, голова, шия, верхня частина тулуба, середня частина тулуба, перед тулубом, район живота, район пояса, район ніг. Тобто, кожна із перерахованих позицій відповідає локалізації жесту під час творення відносно тіла мовця.

Другий критерій РуТРУМ за руховими органами творення розкриває рух і орган творення, а саме: рух є активним (наявність руху в процесі виконання жесту) і пасивним (відсутність руху); вказівка на орган творення – рука, пальці, частини голови, частини тулуба (відповідно, яка частина тіла є провідною в процесі творення жесту).

Третім критерієм виступає спосіб творення – характер і аспект утворення жестового позначення слова, який в свою чергу містить три основні ознаки: взаємне розташування частини тіла одна відносно іншої та напрямок рухів. В свою чергу ознаки також містять уточнення: наявність чи відсутність руху у творенні передається через наявність статичних і динамічних жестів. Взаємне розташування частини тіла стосовно одна одної, тобто поєднання органів, завдяки яким утворюється жест, передаються через активні частини, а саме: кисть, пальці, руку, руки, частини тулубу – руки (рука) – кисть, частина голови – руки (рука) – кисть. І нарешті, види рухів характеризуються напрямом, ритмом, формою і циклічністю.

В процесі дослідження введено поняття «базовий знак» і описані його закономірності. Виявлено, що поняттям «базовий знак» доцільно позначати основний структурний елемент міміко-жестового мовлення – конфігурацію руки під час творення жесту.

На основі запропонованої класифікації виявлено, що базовим знаком у міміко-жестовому мовленні для позначення окремих слів української мови вживається

дактилема. Як було зазначено, вона є базовою, а до неї додається певне положення за місцем, способом і руховими органами творення. Тобто, конфігурація руки у характеристиці структурних елементів є визначальною при творенні жестів у міміко-жестовому мовленні.

Проведене системне порівняння міміко-жестового мовлення і української вербальної мови показало існування певних типових відмінностей.

По-перше, міміко-жестове мовлення характеризується тим, що для значного обсягу слів української мови використовується один і той же знак міміко-жестового мовлення, що у подальшому складає значні труднощі у передачі точності думки та точності виділення смислу. Дане явище у дослідженні позначено терміном «регресивна полісемія знаків міміко-жестового мовлення».

По-друге, міміко-жестове мовлення характеризується тим, що в процесі невербального спілкування виникає необхідність введення інших додаткових слів, а без них фіксується неадекватне розуміння контексту. Дане явище дістало назву у дослідженні «вимушена деталізація».

По-третє, розрізнення синонімічного ряду у вербальному мовленні відбувається лише за умов введення пояснення на основі міміко-жестового мовлення. Дане явище позначено як «синонімічна невідповідність» або «спрошеність синонімічного ряду».

По-четверте, всі абстрактні і всі узагальнюючі слова української мови не завжди мають аналоги у міміко-жестовому мовленні. Тому переклад (сурдопереклад) не завжди передає повну семантику і рівень абстрагування, зафіксований у даних словах. Дане явище позначено у дослідженні як «причинно-наслідкове опосередкування абстрактних понять».

По-п'яте, в міміко-жестовому мовленні відсутня багатозначність і варіативність мови, що притаманні як українській мові, так і багатьом мовам світу. Дане явище позначено як «сміслова ідентифікація».

По-шосте, в міміко-жестовому мовленні простежується відсутність родових узагальнень, що названо у дослідженні терміном «спрошення узагальнення переліком».

По-сьоме, в міміко-жестовому мовленні можна спостерігати заміну родового узагальнення на простий перелік складників, коли узагальнюючий знак передається за допомогою пояснюючого знаку і жесту-вказівки «різний». Дане явище у дослідженні позначено терміном «зниження рівня узагальнення та абстрагування».

По-восьме, міміко-жестове мовлення характеризується відсутністю ряду конкретних понять слів української мови за наявності узагальнюючого їх знаку в міміко-жестовому мовленні. Дане явище позначено терміном «недиференціація узагальнення».

По-дев'яте, міміко-жестове мовлення як знакова форма є допоміжним засобом передачі інформації дітям і дорослим з вадами слуху, оскільки міміко-жестове мовлення не зберігає форми видозміни частин мови, які позначені жестом. Дане явище названо «граматична деструктуризація».

По-десяте, структура міміко-жестового мовлення вимагає авторської

видозміни, особливо при перекладі. Дане явище позначено як «насиченість авторською інтерпретацією».

Виявлені у дослідженні структурні особливості дактильного та міміко-жестового мовлення виступили основою усвідомленого засвоєння студентами-сурдопедагогами дактильного та міміко-жестового мовлення в умовах цілеспрямованого формування.

У третьому розділі «**Особливості становлення дактильного та міміко-жестового мовлення у майбутніх сурдопедагогів**» обґрунтовано методiku констатувального експерименту, подано її змістовне наповнення та результати дослідження щодо становлення дактильного та міміко-жестового мовлення майбутніх сурдопедагогів, визначено компоненти, критерії та рівні засвоєння.

Методика констатувального експерименту складалась із чотирьох серій, які були відповідно позначені латинськими літерами А, В, С, D. Кожна серія нараховувала 20 типів завдань, що в цілому склали 80 типів завдань. Так, серія А була спрямована на виявлення у студентів-сурдопедагогів знань дактильного та міміко-жестового мовлення. Серія В була направлена на діагностику вмінь застосовувати дактильне та міміко-жестове мовлення в усіх сферах життєдіяльності осіб з вадами слуху. Серія С була спрямована на перевірку вмінь студентів-сурдопедагогів модифікувати дактильну та міміко-жестову системи, тобто вміння навчити іншого. Серія D була направлена на виявлення вмінь кодувати-перекодувати вербальну і невербальну системи спілкування.

Результати аналізу даних, отриманих в констатувальному експерименті, показали, що основними критеріями формування дактильного та міміко-жестового мовлення у студентів виступають: міра орієнтованості в існуючій об'єктивній інформації; перехід від теорії до практики; уведення в комплекс знакових засобів; систематизація знакових засобів. В ході констатувального експерименту критерії для зручності було названо, відповідно до їх змістового наповнення, скороченим позначенням: перший критерій визначено як «інформативний»; другий критерій як «комунікативний»; третій критерій як «проєктивний»; четвертий критерій як «трансформативний».

Отже, перший критерій позначає те, що саме студент знає з дактильного та міміко-жестового мовлення. Другий критерій, як саме він застосовує знання дактильного та міміко-жестового мовлення. Третій критерій розкриває дані як сам студент модифікує дактильне та міміко-жестове мовлення відповідно з конкретними обставинами. За допомогою четвертого критерію аналізується характер виокремлення технології кодування мовленнєвих потоків та перекодування мовлення.

За результатами аналізу даних констатувального експерименту була виявлена відмінність між студентами-сурдопедагогами під час вивчення ними дактильного та міміко-жестового мовлення, яка проявилась в зафіксованих у дослідженні 4 рівнях сформованості дактильного та міміко-жестового мовлення у майбутніх сурдопедагогів, які визначені як: перший рівень (найнижчий) позначено як недостатній рівень; другий рівень – фрагментарний; третій рівень визначено як частково-комплектний; четвертий (найвищий) рівень має назву повно-логічного.

Майбутні сурлопедагоги, які віднесені до недостатнього рівня, мають лише поодинокі, випадкові, несистемні знання дактильного та міміко-жестового мовлення. У студентів, віднесених до другого рівня, зафіксовані суттєві помилки у дактильному та міміко-жестовому мовленні. Студентам, віднесеним до частково-комплексного рівня, властиві адекватні знання з дактильного та міміко-жестового мовлення, але вони використовуються не в повному обсязі, оскільки є частково усвідомленими. Студентам, віднесеним до четвертого рівня, притаманна адекватність розуміння і застосування дактильного та міміко-жестового мовлення.

Відповідно до виявлених рівнів були розподілені студенти-сурлопедагоги 1-6 курсів денного, заочного відділень та спецкурсу (друга вища освіта) в процесі оволодіння ними дактильним та міміко-жестовим мовленням (див. табл. 1).

Таблиця 1.

Розподіл студентів-сурлопедагогів за рівнями сформованості дактильного та міміко-жестового мовлення у констатувальному експерименті (у %)

Рівні	Форми навчання													
	Денна					Заочна								
						Перша вища освіта						Друга вища освіта		
	Курси навчання													
1	2	3	4	5	1	2	3	4	5	6	3	4	5	
I	89	41	25	20	1	25	23	19	7	3	-	5	1	2
II	6	44	41	25	7	45	40	31	19	15	3	15	11	8
III	3	7	11	19	28	21	19	27	43	44	30	41	29	18
IV	2	8	23	36	64	9	18	23	31	38	67	39	59	72

Дані таблиці 1 свідчать про те, що серед студентів-сурлопедагогів різних курсів і різних форм навчання наявна значна відмінність у рівнях володіння дактильним та міміко-жестовим мовленням.

Аналіз і систематизація даних, отриманих у констатувальному експерименті свідчать, що оволодіння студентами-сурлопедагогами дактильним та міміко-жестовим мовленням є складним процесом, простежується позитивна динаміка, але значна кількість студентів п'ятого курсу не досягають найвищого рівня. У зв'язку з цим виникає необхідність розробки психологічного підгрунтя з метою здійснення ефективного впливу на рівень сформованості у студентів-сурлопедагогів дактильного та міміко-жестового мовлення.

У четвертому розділі «Психологічні засади формування у студентів-сурлопедагогів дактильного та міміко-жестового мовлення» представлено теоретичні основи психологічного підходу з формування дактильного та міміко-жестового мовлення у майбутніх сурлопедагогів, висвітлено апробацію запропонованої системи експериментального навчання з метою перевірки її ефективності, доведено достовірність отриманих результатів психолого-педагогічного експерименту.

Методика формувального експерименту складалася з чотирьох логічно пов'язаних, психологічно вивіренних етапів, які відповідно позначені: I етап, II етап, III етап, IV етап. В свою чергу кожен із чотирьох етапів експерименту складався з чотирьох субтестів, а кожен субтест із 10 конкретних завдань. В цілому, кожен субтест містив 40 завдань, а методика охоплювала 160 завдань. Перший етап передбачав формування оперуванням структурними елементами вербального і дактильного та міміко-жестового мовлення, про що свідчать уміння знати, застосовувати, модифікувати, кодувати і перекодовувати дактильну та жестову системи. Другий етап передбачав навчання правильному використанню структури дактильного та міміко-жестового мовлення, про що свідчать уміння знати, застосовувати, модифікувати, кодувати і перекодовувати структуру дактильної та жестової систем. Третій етап формувального експерименту був спрямований на формування умінь перекладати студентами-сурдопедагогами дактильне та міміко-жестове мовлення на словесне і навпаки, про що свідчать уміння знати, застосовувати, модифікувати, кодувати і перекодовувати словесні тексти на дактильні та жестові і навпаки (сурдопереклад). Четвертий етап був присвячений навчання володіння студентами застосуванням дактильного та міміко-жестового мовлення, про що свідчать уміння знати, застосовувати, модифікувати, кодувати і перекодовувати методики навчання дактильної та жестової систем.

Формування орієнтування студентів-сурдопедагогів в об'єктивній інформації відбувалось послідовно, в чотири етапи, які охоплювали повну динаміку набуття знань студентами-сурдопедагогами. У формувальному експерименті зверталась увага на правильність і послідовність позначення дактилем, місце і характер розгашування руки, відсутність безпідставних недактильних рухів руки в процесі переходу від знаку до знаку у слові, синхронність дактилювання з усним мовленням, тобто синхронність відтворення дактильного знаку і звуку української мови за часом, правильність відтворення еталонних знаків, знання використання структури міміко-жестового мовлення.

Формування переходу від теорії до практики стосовно уявлень про дактильне та міміко-жестове мовлення також здійснювалось в чотири етапи, які охоплювали повну динаміку набуття знань студентами-сурдопедагогами. У формувальному експерименті зверталась увага на зрозумілість, засвоєність і усвідомленість теоретичних положень, щільність практичного вправлення, оперування узагальненими положеннями, впізнавання явищ розповсюдження узагальнених положень на подібні явища, паралельність оперування теоретичними положеннями і їх практичну реалізацію, здійснення узагальнення на окремих практичних явищах, виведення їх на рівень типовості, вільність у підкріпленні теоретичних положень практичним застосуванням і адресацію окремих практичних елементів до певної групи узагальнень та встановлення віднесеності до теорії.

Формування модифікації знакових засобів було забезпечено в чотири етапи, які охоплювали повну динаміку набуття знань студентами-сурдопедагогами. У формувальному експерименті зверталась увага на розуміння дактилеми як частини та складової системи загальних знакових засобів, оцінку міміко-жестового мовлення як складної цілісної знакової системи, поєднання дактильного та міміко-жестового

мовлення з невербальними знаковими системами, поєднання дактильного та міміко-жестового мовлення з вербальною знаковою системою, проектування розгортання дактильного та міміко-жестового мовлення у певній знаковій системі, складання проекту розгортання дактильного та міміко-жестового мовлення, контекст та зовнішні умови як чинники розробки проекту, набору знакових засобів, здатність оптимально відповідно навчальній меті поєднувати різні знакові засоби.

Формування умінь кодувати і перекодувати знакові засоби було втілено в чотири етапи, які охоплювали повну динаміку набуття знань студентами-сурдопедагогами. У формувальному експерименті зверталась увага на вироблення розгорнутого за структурою усного мовлення авторського вербального тексту, адекватність передачі значення міміко-жестового мовлення, зміна порядку «слів» і «форм частин мови» у міміко-жестовому мовленні зі збереженням значення, відбір адекватних, коротких, уточнюючих знаків міміко-жестового мовлення для додаткового пояснення змісту, віднайдення за семантикою слів та змістом вербального повідомлення правильного знакового відповідника у міміко-жестовому мовленні, послідовність і синхронність сурдоперекладу у часі, утримання в оперативній пам'яті значного за обсягом потоку змісту матеріалу, що підлягає кодуванню і перекодуванню за допомогою дактильного та міміко-жестового мовлення.

Контрольний експеримент показав, що розроблений психологічний підхід у якісному і кількісному аналізі зафіксував позитивні зрушення у виконанні завдань студентами та засвідчив його дієвість (див. табл. 2).

Таблиця 2.

**Розподіл студентів-сурдопедагогів за рівнями сформованості
дактильного та міміко-жестового мовлення
після формувального експерименту (у %)**

Рівні	Форми навчання													
	Денна					Заочна								
						Перша вища освіта					Друга вища освіта			
	Курси навчання													
1	2	3	4	5	1	2	3	4	5	6	3	4	5	
I	14	12	8	10	-	15	13	9	4	1	-	-	-	-
II	32	40	14	13	4	38	30	19	9	10	5	12	4	2
III	18	28	40	22	10	28	29	37	47	31	7	39	31	5
IV	16	20	38	55	86	19	28	35	40	58	88	49	65	93

Дані таблиці 2, а також їх кількісний і якісний аналіз, свідчать про дієвість запропонованих психологічних підходів. Так, у майбутніх сурдопедагогів після експериментального навчання значно підвищується рівень опанування дактильним та міміко-жестовим мовленням, а саме: повно-логічного рівня досягає значна кількість студентів-сурдопедагогів денного відділення на 5-му курсі – 86% (порівняно з 64% від загальної кількості студентів до експериментального навчання), заочного відділення на 6-му курсі – 88% (порівняно з 67%) і спецкурсу на

5-му курсі – 93% (порівняно з 72%). Дана позитивна тенденція також простежується і на інших курсах відповідно на всіх формах навчання.

Отже, розроблений психолого-педагогічний підхід, що базується на врахуванні особливостей дактильного та міміко-жестового мовлення, надає можливість удосконалити процес оволодіння студентами-сурдопедагогами знань, умінь і навичок з дактильного та міміко-жестового мовлення як професійної майстерності сурдопедагога.

ВИСНОВКИ

У дисертаційному дослідженні виявлені психологічні особливості формування дактильного та міміко-жестового мовлення у майбутніх сурдопедагогів. Проведене дослідження дозволило здійснити наступні загальні висновки:

1. Теоретичний аналіз свідчить, що психологічні засади підготовки сурдопедагогів до засвоєння дактильного та міміко-жестового мовлення дотепер не досліджувались.

В сурдопедагогіці питання використання дактильного та міміко-жестового мовлення в різних сферах діяльності осіб з вадами слуху піднімалось і розглядалось в різноманітних площинах у зв'язку з різною метою досліджень. Відзначається однаковість дослідників дактильного та міміко-жестового мовлення в тому, що дані невербальні системи спілкування є допоміжним засобом у процесі спеціального корекційного навчання і виховання дітей з вадами слуху, а провідними виступають лише у випадку здійснення безпосереднього процесу міжособистісної комунікації.

2. Здійснивши дослідження дактильного та міміко-жестового мовлення в дисертаційному дослідженні запропоновано визначення таких понять: дактильна абетка, дактилсма, міміко-жестове мовлення, жестове позначення слова, базовий знак, а також виокремлено одиницю творення жесту, що названо терміном «РуТРУМ».

3. Внаслідок системного аналізу майже 180 дактильних абеток різних мов і країн світу у дослідженні було визначено чотири основні позиції характеристики дактилем: структура і зміст мовленнєвої основи; характер відтворюючих засобів; кількість задіяних пальців під час дактилювання; характеристика рухів під час дактилювання.

4. Запропонована у дослідженні класифікація міміко-жестового мовлення складається з основних трьох структурних елементів, які мають наступне змістове наповнення: місце творення, рухові органи творення і спосіб творення.

На основі запропонованих підходів до класифікації міміко-жестового мовлення у дослідженні виявлено уточнюючі характеристики структурних елементів українського міміко-жестового мовлення і проведено системне порівняння міміко-жестового мовлення і української вербальної мови, що показало існування певних типових відмінностей.

5. Результати констатувального дослідження показали, що основними критеріями формування дактильного та міміко-жестового мовлення у студентів-сурдопедагогів виступають: міра орієнтованості у існуючій об'єктивній інформації

(інформативний критерій); перехід від теорії до практики (комунікативний критерій); уведення в комплекс знакових засобів (проективний критерій); систематизація знакових засобів (трансформативний критерій).

Виявлена відмінність між студентами-сурдопедагогами під час вивчення дактильного та міміко-жестового мовлення, що проявилася у зафіксованих у дослідженні 4 рівнях сформованості дактильного та міміко-жестового мовлення: 1) недостатній; 2) фрагментарний; 3) частково-комплектний; 4) повно-логічний. Відповідно виявленим в процесі констатувального експерименту рівням було здійснено кількісний і якісний аналіз виконання завдань студентами-сурдопедагогами стаціонарного, заочного сурдовідділень та спецфакультету (друга вища освіта), який засвідчив, що серед студентів-сурдопедагогів різних курсів і різних форм навчання, наявна значна відмінність у рівні володіння дактильним та міміко-жестовим мовленням як структурним чинником сурдопедагогічної майстерності. Відмінність полягає у психологічних чинниках, що детермінують динаміку засвоєння студентами-сурдопедагогами дактильного та міміко-жестового мовлення.

6. Розроблена методика формувального експерименту складалася з чотирьох логічно пов'язаних етапів формування. Перший етап спрямований на формування умінь у студентів-сурдопедагогів оперувати відповідниками вербального і дактильного та міміко-жестового мовленням, про що свідчать уміння знати, застосовувати, модифікувати, кодувати і перекодувати дактильну та жестову системи. Другий етап – на формування у студентів-сурдопедагогів умінь використовувати структуру дактильного та міміко-жестового мовлення, про що свідчать уміння знати, застосовувати, модифікувати, кодувати і перекодувати структуру дактильної та жестової систем. Третій етап – на формування умінь перекладати студентами-сурдопедагогами дактильне та міміко-жестове мовлення на словесне і навпаки, про що свідчать уміння знати, застосовувати, модифікувати, кодувати і перекодувати словесні тексти на дактильні та жестові і навпаки (сурдопереклад). Четвертий етап – на формування у студентів-сурдопедагогів умінь володіти методикою навчання (застосування у навчанні) дактильного та міміко-жестового мовлення, про що свідчать уміння знати, застосовувати, модифікувати, кодувати і перекодувати методику навчання дактильної та жестової систем.

7. Проведений контрольний експеримент з метою порівняння даних за результатами кількісного і якісного аналізу, засвідчив ефективність експериментального навчання, а саме: повно-логічного рівня досягає значна кількість студентів-сурдопедагогів денного відділення на 5-му курсі – 86% (порівняно з 64% від загальної кількості студентів до експериментального навчання), заочного відділення на 6-му курсі – 88% (порівняно з 67%) і спецкурсу на 5-му курсі – 93% (порівняно з 72%). Дана позитивна тенденція також простежується і на інших курсах відповідно на всіх формах навчання.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

1. Горлачов О. С. Сурдопереклад / Л. І. Фомічова, С. Ю. Губар, О. С. Горлачов та ін. // Навчально-методичний комплекс фахової підготовки бакалаврів спеціальності 6.010105. Корекційна освіта. Сурдопедагогіка і спеціальна психологія / за ред. Л. І. Фомічової. – К. : НПУ імені М. П. Драгоманова, 2008. – С. 22-30.
2. Горлачов О. С. Дактильне та міміко-жестове мовлення в структурі професійної компетентності студентів-сурдопедагогів / О. С. Горлачов // Науковий часопис НПУ імені М.П.Драгоманова. Серія 19. Корекційна педагогіка та психологія. зб. наукових праць. – К. : НПУ імені М. П. Драгоманова, 2009. – № 14. – С. 23-25.
3. Горлачов О. С. Педагогічне управління спілкуванням старшокласників з вадами слуху на основі використання дактильно-жестової форми мовлення / О. С. Горлачов // Дидактичні та соціально-психологічні аспекти корекційної роботи у спеціальній школі : наук.-метод. зб. : Вип. 9 / за ред. В. І. Бондаря, В. В. Засенка. – К. : Актуальна освіта, 2007. – С. 149-154.
4. Горлачов О. С. Теоретичні розробки особливостей міжособистісних взаємин старшокласників з вадами слуху / О. С. Горлачов // Дидактичні та соціально-психологічні аспекти корекційної роботи у спеціальній школі : наук.-метод. зб. : Вип. 8. Т. 1 / за ред. В. І. Бондаря, В. В. Засенка. – К., 2006. – С. 105-108.
5. Горлачѳв А. С. Словесная и жестовая речь как формы знаковой основы в инновационных технологиях обучения / А. С. Горлачѳв // Инновационные технологии в образовании. Материалы V Международной научно-практической конференции. – Алушта, 2008. – С. 66-72.
6. Горлачов О. С. Психологічні засади керівництва вибором мовних і немовних форм спілкування / О. С. Горлачов // Зб. наук. праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка: Серія соціально-педагогічна : Випуск X / за ред. О. В. Гаврилова, В. І. Співака. – Кам'янець-Подільський : Аксіома, 2008. – С. 55-58.
7. Горлачов О. С. Вибір форми спілкування під час міжособистісних взаємин осіб з вадами слуху / О. С. Горлачов // Актуальні проблеми навчання та виховання людей з особливими потребами : тези доповідей. – К. : Університет „Україна”, 2006. – С. 186-187.
8. Горлачов О. С. Вибір форми спілкування як показник рівня інтелектуального розвитку осіб з вадами слуху [Електронний ресурс] / О. С. Горлачов // тези доповідей Міждисциплінарної конференції «Технології інтелектуальної діяльності» (лютий 2009).– К. : Інститут психології імені Г. С. Костюка, 2009. – Режим доступу до журн. : <http://www.psy-science.com.ua/department/texty/konf0902/Gorlachov.doc>

АНОТАЦІЇ

Горлачов О.С. Психологічні особливості формування дактильного та міміко-жестового мовлення у майбутніх сурдопедагогів. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата психологічних наук за спеціальністю 19.00.08 – спеціальна психологія. – Національний педагогічний університет імені М.П.Драгоманова. – Київ, 2012.

Дисертаційне дослідження присвячене проблемі діагностики психологічних особливостей формування дактильного та міміко-жестового мовлення у студентів-сурдопедагогів.

У дослідженні здійснено теоретичний аналіз психологічних засад підготовки сурдопедагогів до засвоєння дактильного та міміко-жестового мовлення. Проведено системний аналіз дактильних абеток різних мов і країн світу, на основі чого визначені структурні складові топоніміки дактилем. Виявлено уточнюючі характеристики структурних елементів українського міміко-жестового мовлення і проведено системне порівняння міміко-жестового мовлення і української вербальної мови, що показало існування певних типових відмінностей.

Визначено критерії та рівні сформованості дактильного та міміко-жестового мовлення. Розроблена методика формувального експерименту складалася з чотирьох логічно пов'язаних етапів формування.

Експериментальним шляхом доведено дієвість розробленої методики діагностики рівня засвоєння дактильного та міміко-жестового мовлення і апробованого психологічного підходу формування дактильного та міміко-жестового мовлення майбутніх сурдопедагогів.

Ключові слова: дактильний знак, топоніміка, міміко-жестове мовлення, структура, одиниця аналізу, методика діагностики, психологічні механізми формування, критерії, рівні сформованості, сурдопереклад.

Горлачев А.С. Психологические особенности формирования дактильной и мимико-жестовой речи у будущих сурдопедагогов. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата психологических наук по специальности 19.00.08 – специальная психология. – Национальный педагогический университет имени М.П.Драгоманова. – Киев, 2012.

Диссертационное исследование посвящено проблеме диагностики психологических особенностей формирования дактильной и мимико-жестовой речи у студентов-сурдопедагогов.

Представлено системное исследование дактильной и мимико-жестовой речи, на основе которого предложено определение основных понятий дактильной и мимико-жестовой речи.

Осуществлено системное исследование дактильной и мимико-жестовой речи на основе которого предложено определение основных понятий дактильной и мимико-жестовой речи.

Проведен системный анализ дактильных алфавитов разных языков и стран мира. Предложена классификация мимико-жестовой речи. На основе подходов к классификации мимико-жестовой речи выявлено уточняющие характеристики структурных элементов украинской мимико-жестовой речи и проведено системное сравнение мимико-жестовой речи и украинского вербального языка, что показало существование определенных типичных различий.

На основе теоретического анализа исследований по лингвистике, психолингвистике, психологии, сурдопедагогике и сурдопсихологии разработана методика констатирующего эксперимента. Результаты исследования показали, что основными критериями формирования дактильной и мимико-жестовой речи у студентов-сурдопедагогов выступают: мера ориентированности в существующей объективной информации (информационный критерий), переход от теории к практике (коммуникативный критерий); ввод в комплекс знаковых средств (проективный критерий); систематизация знаковых средств (трансформативного критерий).

Установлена разница в усвоении студентами-сурдопедагогами дактильной и мимико-жестовой речи, которая проявилась в зафиксированных в исследовании 4 уровнях сформированности дактильной и мимико-жестовой речи: 1) недостаточный, 2) фрагментарный, 3) частично-комплектный; 4) полно-логический.

Разработанная методика формирующего эксперимента состояла из четырех логически связанных этапов формирования, направленных на формирование у студентов-сурдопедагогов умений оперировать соответствиями вербальной и дактильной и мимико-жестовой речью, умений использовать структуру дактильной и мимико-жестовой речи, умение переводить студентами-сурдопедагогами дактильную и мимико-жестовую речь на словесную и наоборот, умение владеть методикой обучения дактильной и мимико-жестовой речи.

Экспериментальным путем доказано действенность разработанной методики диагностики уровня усвоения дактильной и мимико-жестовой речи и апробированного психологического подхода формирования дактильной и мимико-жестовой речи будущих сурдопедагогов.

Ключевые слова: дактильный знак, топонимика, мимико-жестовая речь, структура, единица анализа, методика диагностики, психологические механизмы формирования, критерии, уровни сформированности, сурдоперевод.

Gorlachov O.S. Psychological characteristics of the formation of finger and facial expressions-sign speech in future teaching of the deaf and hearing-impaired. – Manuscript.

Dissertation for the degree of candidate of psychological sciences, specialty 19.00.08 – special psychology. – National Pedagogical University M. P. Dragomanov. – Kyiv, 2012.

Dissertation thesis is devoted to the problem of diagnosing psychological peculiarities of finger and facial expressions-sign for the students studying deaf and hearing-impaired teaching.

In a study of the theoretical analysis of the psychological principles of learning fingers and facial expressions sign language to prepare the deaf and hearing-impaired teachers. A systematic analysis of finger alphabets in different languages and countries on the basis of certain structural toponymy components. Discovery of clear structural elements of the Ukrainian-sign facial expressions and speech conducted systematic comparison of facial expressions, speech and sign of the Ukrainian verbal language, which showed the existence of certain common differences.

The criteria and levels of finger and facial expressions-sign language. The method of forming experiment consisted of four logically connected stages of formation.

Experimentally proved the effectiveness of the developed technique for diagnosing the level of mastering finger and facial expressions, speech and sign of approved psychological approach to the formation of finger and facial expressions-sign speech for the future teaching of deaf and hearing-impaired.

Key words: finger sign, toponymy, facial expressions sign language, structure, unit of analysis, diagnosis methods, psychological formation mechanism, criteria, development levels, sign language.

$\frac{1}{2} \frac{d}{dt} \left(\frac{1}{2} \frac{d^2 x}{dt^2} \right) = \frac{1}{4} \frac{d^3 x}{dt^3}$

$\frac{1}{2} \frac{d}{dt} \left(\frac{1}{2} \frac{d^2 x}{dt^2} \right) = \frac{1}{4} \frac{d^3 x}{dt^3}$

$\frac{1}{2} \frac{d}{dt} \left(\frac{1}{2} \frac{d^2 x}{dt^2} \right) = \frac{1}{4} \frac{d^3 x}{dt^3}$

$\frac{1}{2} \frac{d}{dt} \left(\frac{1}{2} \frac{d^2 x}{dt^2} \right) = \frac{1}{4} \frac{d^3 x}{dt^3}$

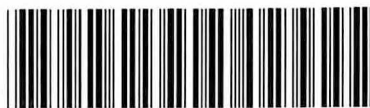
$\frac{1}{2} \frac{d}{dt} \left(\frac{1}{2} \frac{d^2 x}{dt^2} \right) = \frac{1}{4} \frac{d^3 x}{dt^3}$

$\frac{1}{2} \frac{d}{dt} \left(\frac{1}{2} \frac{d^2 x}{dt^2} \right) = \frac{1}{4} \frac{d^3 x}{dt^3}$

$\frac{1}{2} \frac{d}{dt} \left(\frac{1}{2} \frac{d^2 x}{dt^2} \right) = \frac{1}{4} \frac{d^3 x}{dt^3}$

НБ НПУ

100153214

Підписано до друку 19.04.2012 р. Формат 60×90¹/₁₆. Папір офсетний.
Ум. друк. арк. 0,9. Обл.-вид. арк. 0,9. Наклад 100 прим. Зам. № 499.

Друк: «Карат Лтд», 03194, м. Київ, вул. Литвиненко-Вольгемут, 2-а.
тел.: (044)229-11-40/90, (050)355-72-92, e-mail: karat@karat.in.ua

